

תוהה על בהו

מדכי חשולד

תוהה על בהו וחייה מצטמקים בתוכה.

מובן, אין להסיק מסיפורים אלה שהשקפת עולמה של רנה לי מסתכמת בקינה על גורלה של האשה בכלל. הסופרת מתארת תמונות טרגיות, אך אין לראותן בבחינת פסק-דין על גורלן של הנשים בכללן, ואף לא על נוהגם של הגברים כולם. אולם גם תמונה חלקית כזאת יש בה כדי לומר "דרשני" ולהביא לתהייה אם אמנם ובאיזו מידה ישנו פער עמוק כזה בינו לבינה.

יש והסיפורים פונים לתחומים אחרים בחיי אנוש, כגון חייו של פקיד העושה את מלאכתו באמונה ועם זאת מנוכר הוא מסביבתו; אך ביום צאתו לגמלאות נבהל הוא מהניכור החדש, הגדול יותר, שמצפה לו - בפרט כשהוא מנוכר מאשתו. (כאן האשמה, הלא-מפורשת, תלויה בה דוקא). דמות זו ניצבת מול הקורא בארבעת הסיפורים המצויים על מר נוח סלע (עמ' 150 - 163).

רנה לי נזקקת לדרכים שונות בעיצוב סיפוריה. לפרקים היא מתירה למחשבותיה להתגלגל ולהדהד ללא רצף הגיוני כביכול, דרך "זרם תודעה" (Stream of consciousness), כאשר למעשה קטעי המחשבה מצטרפים לתמונה שלמה ומחימנה, כמו בסיפור המעולה "הניתוח". לפעמים היא נותנת את רשות הדיבור לגיבור כמו מר סלע, והוא סולל את דרכו בסיפור באופן המזכיר את כתיבתו של פרנץ קפקא, שבה הדמיון והמציאות משמשים בערבוביה, או את יצירתו של הסופר האיטלקי לואיג'י פירנדלו, כאשר זהותו של מר סלע עוברת תחפוכות.

נושא אחר, והוא אוטוביוגרפי, הוא תלישותה של הסופרת ממקומה, וקשריה לשני מקומות - ישראל וארצות-הברית, או תל-אביב וניו-יורק. נושא זה נידון גם בשירתה. מי שנתנסה בקשר כפול כזה, שהוא מחבל בשורשים החיותיים למקום המולדת, יבין לרוחה. היא מביעה את מצבה הנפשי הזה בניסוח קצר וקולע, כמו למשל במלים הבאות: "כך תעזוב את הבית כשהיא נוסעת הביתה. כאן ילדיה שם הוריה. והיא - כל הנשמה רגב פת, ורגב שם". (עמ' 55). המילים האחרונות מזכירות את אחד השירים הציוניים על בניין הארץ מלפני קום המדינה והסופרת משתמשת בהם באירוניה כלפי עצמה.

כפילות זאת מוצאת את ביטוייה בתמונה מוחשית - אך גם סמלית - כאשר הסופרת נפרדת מהוריה המלווים אותה לשדה התעופה של תל-אביב: "אני משתדלת לחשוב על ביתי בניו-יורק... אבל תמונות אבא-אמא מתחת לגרם המדרגות הנעות אינה מרפה ממני, וידיהם מוסיפות לנפנף אלי שלום..." (עמ' 97)

(המשך יבוא)

רנה לי: עוד רחוק מן הבית (סיפורים), הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2001. 172 עמ'.
רנה לי: שירי ערער, הוצאת כרמל, ירושלים 2001, 85 עמ'.

"תוהה על בהו?" וכי לא נברא העולם ומלואו, עולם שהוא כולו טוב, ואפילו טוב מאוד, ואילו תחו ובהו אבד לעד ואין זכר לו? מה יש עוד לתהות על האין שאיננו עוד?

אך דא עקא שלא כך נראים הדברים בעיני סופרים ומשוררים המנסים לחדור לנבכי המציאות. הספרות, הספרות הטובה שהיא קיימת מדור לדור, המנסה לגלות את האמת בדרך של דמיון פורה, רובה אם לא כולח תוהה על בהו. היא צופה על בדידותו של אדם, על הניכור בין אדם לרעהו, על הפער בין יש לאין, וכיוצא באלה. והרי כבר איוב וקחלת, שהם חלק מכתבי-הקודש, הסתכלו בבהו. כל אחד לפי דרכו. אפילו הקב"ה הסתכל בבהו של עולם האדם גזר עליו כליה - מי במים (חמבול) ומי באש (סדום ועמורה).

רנה לי, משוררת וסופרת, מסתכלת גם היא בעולם סביבה, ומסתכלת בעין חדה ובלב רגש, ואינה שבעה נחת. את מראה עיניה ואת חזות ליבה היא שופכת בשיר ובפרוזה, כפי ששני הספרים לפנינו מעידים. נדון בסיפורים תחילה.

לפנינו אוסף של עשרים ושלושה סיפורים שנכתבו בזמנים שונים ושכמעט כולם נתפרסמו בכתבי-עת שונים בישראל ובארצות הברית. מובן, לא נוכל לעמוד כאן על כל סיפור וסיפור. אולם לנוכל לציין את הנושאים בהם הם דנים וננסה לעמוד על האופי המיוחד בכתיבתה של רנה לי.

נושא אחד התופש מקום נכבד באוסף הוא גורלה של אשה. סיפורים אחדים מתארים את האכזבות המרות בחיי הגיבורות. הסיפורים מסופרים בגוף ראשון ועל כן נשמעים כוידוי אישי, דבר המוסיף אותנטיות לסיפור המעשה. נדמה לו לקורא כאילו גיבורת הסיפור מגלה לו את מה שקרה לה וחושפת לפניו את סודות נשמתה.

האשה - יהא שמה זה או אחר - מלאת אתבה ומסירות לבן-זוגה, ואף הוא כאילו אוהב אותה בלב ונפש. אולם יום אחד הוא מודיע לה שהוא נפרד ממנה. על שום מה? מפני שמצא מישהי אחרת, ומתוך טענה "פילוסופית" ש"חיים רק פעם אחת". מסתבר שהוא רוצה להכפיל את חייו על ידי כפל אשה - לפחות אחת נוספת. אולם לא עולה על דעתו שחיי הכפולים גוזלים את מחצית חייה היא. הגבר אינו מתואר כנבל ורשע, אלא כיצור אגוצנטרי, שטחי ברגשותיו, שאינו יורד לסוד נשמתה של אשתו.

יש ומסופר על רווקה, שלא נישאה מטעם זה או אחר, שנגזרה עליה בדידות. הזדקקות לרופאי נפש, המופיעים בכמה סיפורים, אינה מביאה לידי פתרון ממש. יש והאיש נאמן לאשתו ולפתע נפגע על ידי מחלה שאין לה ריפוי, ושוב האשה

תורה על בהו

מדכי רשולד

שים לב לביטויים, לתולדות הלשון, למקורות קדומים ומאוחרים, לרוח השפה.

רנה לי כותבת בעברית צחה ועשירה. יתר על כן: היא משתמשת בביטויים מהתנ"ך, מהספרות הרבנית ומספרות עברית מודרנית קלסית, ועושה זאת בגמישות כדי להדגיש נקודה זו או אחרת על ידי הקשר לעבר. עם זאת אין היא נמנעת מלהזדקק ללשון נעוריה - לשון נערה תל אביבית, תלמידת הגמנסיה. לאמיתו של דבר, מה שרכשה על ספסל הלימודים הפך לה לנכס לכל ימי חייה, וכך העבר וההווה נפגשים ומשמשים יסוד לעתיד.

אכן המשוררת מקנאת ללשון העברית, שהיא יקרה לה ככלי ביטוי, כנכס דורות. על כן היא קוראת תיגר על התנוונותה של השפה ועל המחבלים בה:

הו בְּיָאֵלִיק, שְׁלוֹם לְעֶפְרָד,
בְּנֵי-תְּשַׁחֲרֵת מְשַׁחֲרִים בְּנֵי שְׁפָתָד,
מְלִים מְלֻמְדוֹת אֶשְׁפָּתוֹת בְּכָל פֶּה
וְהַעֲבְרִית הַמְעֻבָּרֶת יְלָדֵי-מִמְזָרִים בְּבִטְנָה. (ערער, עמ' 10)

אם המשוררת מנוכרת מלשון היום, שפתה היא יונקת מהעבר אף אם היא מתעצבת בהווה. ניתן לראות במקרים אין-ספור כיצד היא מפליאה לחבר את הישן עם החדש; הרי דוגמה אחת:

חֲסוּמוֹת קֵל הַדְּרָכִים אֶל יְלָדוֹתֵי
וְהַנְּעֻנָה בְּתוֹכֵי שׁוֹתֵת כְּפָצֶע -
מִה בָּצַע אֶבְרָקֶשׁ אֶת שְׁחֻלְף לְצָח?
(הוּ חֲזָמֵן עֲצָמוֹ קָם עַל חֲזָמֵן אֲחִיו לְהַרְגוֹ)
וּבְקָל זֹאת - טַפְשָׁה שְׁקֻזָּאת -
שׁוּב וְשׁוּב אֲחֹזֵר אֶל מְקוֹם הַרְצָח. (ערער, עמ' 9)

הגם שהזמן - זה האויב הנודע - מתנכל למשוררת, מיטיבה היא לקשור ניבי לשון מספר בראשית ("מה בצע", "קם על אחיו להרגו") ללשון יום-יום ("טפשה שכזאת"). הזמן לא יוכל לשגשוגה של תרבות חיה.

שירי ערער, כותרת אוסף השירים, מסמלת את בדידותה וניכורה של המשוררת, נעימה המצטלצלת בשירתה, אולם בתוך ניכור זה נשמע צליל - ולו קול דממה דקה - המבטא נקודת אחיזה ביש, שורשים בקיים, והוא השירה עצמה, יצירת הרוח של המשוררת. ואולי זו נחמתו של כל סופר מנוכר.

שְׁכֵן תְּדַר עֲבוֹדָתִי,
הוּא מְקַלְטִי וּמְצוֹדָתִי,
וּבְשִׁבְתִּי בּוֹ לְבָדִי
אֲנִי כְּמַעֵט
מַעֵט
אֲנִי - (ערער, עמ' 25)

(המשך מגיליון שעבר)

הרגשת הכאב והצער אינה מצטמצמת במצב המיוחד של בעלת שני דרכונים. היא מסתכלת גם בחיי אדם, בעימות הקיומי בין חיים לאין, ואינה רואה פתרון לו. המפלט הוא היסח הדעת: "החיים אינם אלא מאמץ אדיר להסיח את הדעת ממנו, מין ריפוי בעיסוק, מין בריחה, ובלבד שלא לתהות על סוד עצם הוויתור". (עמ' 37)

הסיפורים ברובם מלאים הרהורים נוגים על חלוף החיים, על הזדקנות, על התהום בין אדם לרעהו, ובפרט בין אדם לחוה, על הבדידות. אין החיים אלא מאמץ ללא תכלית. כך אומרת אחת הגיבורות: "יום יום אני מבלה כמחצית השעה על אופני ההתעמלות העומדים על מכונם. רגלי מסובבות את הגלגלים... עד שאני שוכחת שבעצם איני אלא עומדת על מקום אחד". (עמ' 25)

במיוחד חוזרת ונשנית התלונה על כוחו ואכזריותו של הזמן, המימד שאין מנוס ממנו. הרי דוגמה: "שעון הקיר מחדר האורחים... מודיע שעוד שעה חלפה. אין לך התרחשות שתעצור בעד הזמן מלכת. שעת האפס שלה נמשכת ומתמשכת". (עמ' 42) הרהורים אלה של בחורה שידידה עומד לעזוב אותה סמליים למפגש הגורל האישי עם הזמן האדיש. הבל הבלים, הכל הבל! אולי לא. שכן פה ושם נראה ניצוץ בהיר, רגע של נחת של מי שמסתפק במועט. כדברי אחת הגיבורות: "ובקל זאת, בבקרים טובים, שעה ששינינו יחד... יכולה אני לשבת שעות ולהסתכל בפני האיש שאני אוהבת..." (עמ' 25)

כפי שברור מהאמור לעיל, בסיפוריה של רנה לי שזורים מחשבות והרהורים פילוסופיים. הגם שהיא מפליאה לשרטט תמונות חיות של אנשים ומפגשי אדם, הבעיות המטרידות אותה מרחפות בעולמות שהיא בוראת. צרוף זה של המצוי והמושכל הוא שמעלה את סיפוריה מעל ומעבר לסיפורי מעשיות סתם, סיפורים מבדרים, משעשעים ונשכחים. סיפוריה משאירים עקבות בתודעתו של הקורא, מהדהדים, אומרים דרשני.

התהייה הפילוסופית אופיינית עוד יותר לשירתה של רנה לי. מטיבה של שירה שהיא מרוכזת ומצומצמת, בחינת מועט המחזיק את המרובה. ואמנם שיריה טומנים מחשבות והרגשות שהם מוקד חייה הפנימיים, ועם זאת נוגעים במיתרי נשמתו של הקורא ומביאים אותו לידי הרהור, מחשבה, התפעמות נפש. אכן בזאת נמדד ערכה של שירה לירית.

פן אחר הבא לידי ביטוי בפרוזה ובשירה של הסופרת הוא שימושה בלשון העברית. רנה לי היא לא רק סופרת ומשוררת, אלא היא סופרת עברית, היינו, היא חושבת בעברית, מרגישה בעברית וכותבת בשפת אמה, להבדיל מאותם הסופרים והמשוררים, רחמנא ליצלן, הנזקקים לאותיות עבריות, בלי

רנה לי
עוד רחוק מן הבית
 סיפורים

הולקת לי עם דני-ביבי בקבר וושינגטון
 שבניו-יורק העיר,
 בדתו הראשון לחייו, בשלהי צהרי.
 הולקת לי עם דני-ביבי שלי
 ומי ישנה לי ומי ידמה לי.

(״בככר וושינגטון״, מתוך הרחק מכך
 התקוה הטובה, הוצאת רשפים 1995)

הקורא בשני הספרים שלפנינו ישאל את עצמו: איזהו
 עדיף! שניהם עוסקים במידה רבה באותם נושאים ושניהם הם
 ביטוי אישי של המחברת. אם מותר לי לשאול את ביטויה
 בשינוי-מה, הרי כאן ״אותה סופרת בשינוי אדרת״. אולם גם
 האדרת משנה.

הבחירה, לאחר קריאת שניהם, תלויה בטעמו של הקורא.
 כותב השורות האלו - וזו בחירה אישית בלבד - היא בספר
 השירה. שכן השירה מגלמת בצורה אפיגרמטית את הגותה של
 המשוררת. השיר מתמקד ברעיון, הטמון בחובו במספר שורות,
 ואינו מסתתר במחבואי הסיפור. השיר לעתים מנסח את מוסר
 ההשכל בדרך חידה, המחייבת את הקורא לרדת לעומקו
 ולפתרה, ויש בשיתוף זה גירוי לחשיבה עצמית של הקורא -
 קורא והוגה. מי שהורגל להרהורים פילוסופיים ימצא את
 עצמו בממלכת האידאות כשהוא קורא שיר של רנה לי, קורא
 וחושב, וחוזר וקורא עוד פעם ועוד פעם.

מקומה של רנה לי הוא בשורה הראשונה של משוררי
 הדורות האחרונים. ויש להבדיל - הבדל בין קודש לחול - בינה
 לבין המשוררים הפוסט-מודרניים למיניהם (הן באנגלית והן
 מחקיהם בעברית) ששירתם סתומה ואטומה: מעמידים פנים
 שחכמת מסתרים גלומה בה. והנה בתוך הפרי התפל נמצא
 גרעין ריק. או שאינם מעמידים פנים כלל ועוסקים בדבר של
 מה בכך, בתופעות חיים פרוזאיות, שהשתיקה יפה להן,
 וההרמוניה שהם משיגים היא בכך שכתבתם טפלה כמו נושא
 השירה.

כך הקשר שבין קנאותה ללשון, לחיפוש המוחלט, מקבל
 משמעות אישית. בלשון, בתרבות, ביצירה, מתגברת המשוררת
 על הניכור מעצמה, ואולי אף נוגעת באל-מות, במציאות שהיא
 מעבר לחיים השוטפים, בקרן הקיימת לעולם הבא.
 אולם אין רנה לי אומרת זאת במפורש. היא מבכרת ללגלג
 - לכאורה בבדיחות הדעת - על החלוף, על חידת גורלו של
 האדם. הדבר בא לידי ביטוי בשיר ״טיול בשנים״, שהוא טיולה
 עם לבה מדי בוקר, כמצוות הרופא.

לבי הוא קקלב זקן
 מתנהל לאטו, משמים.
 הו, להיכן נעלמו הזמים
 גם צעיר היה וזפה
 מתקנזס בין קנזסיס!
 (שירי ערער, עמ' 29).

אך אין המשוררת מתמקדת רק בעצמה. כמה משיריה
 פונים לעבר ולדמויות התנייך. אין כאן עיסוק בהיסטוריה או
 באגדה לשמה, אלא הסיפורים מהעבר משמשים יסוד
 להסתכלות בהווה. הנה קטע מאחד השירים, על שאל המלך
 שביקש אתונות ומצא מלכות למרות רצונו. המסקנה היא
 פילוסופית ומתייחסת לגורלו של אדם.

וגם אותם שמשאלתם
 נקלב בתיקם
 אינם שמחים בחלקם:
 שאלעולם לא ישלם
 הנזהוי
 בין המצוי לבין הרצוי,
 ותמיד איזה ספקון ישאר
 צל-צלו של הסוס -
 אך ביותר
 עקשו להם חסר
 החפוש. (ערער, עמ' 43).

בשיר ״סלם יעקב״ קושרת המשוררת את הסיפור מספר
 בראשית עם דרכה במדרגות נעות מדי יום ביומו, ומגיעה
 למסקנה עד מה גדול ההבדל בין חלום יעקב למציאות שלה:

הו, איזה חלום טוב היה לי עקב!
 וגם בקיצו,
 איזו הבטחה טובה נשא עמו
 לקאות!
 ואלו המחר שלך
 קבר מצפה לך
 על אחת המדרגות הנעות.
 (ערער, עמ' 48)

אפשר להמשיך עוד ועוד ולהציג את שירתה של רנה לי, אך
 צרחה חיריעה. אולם דבר אחד יש לציין: לא כל שיריה מלאים
 עצבות וכאב. כך, כשמתארת היא את חן הטבע, נשמעת
 עליצות בדבריה. דוגמה לנימה חיובית, פוזיטיבית, בשירתה
 מנצנצת בשיר הנותן ביטוי לרגש אהבה אמהית, אהבה של
 שמחה, כלפי תינוק, אחיון האהוב עליה. (השיר נדפס בקובץ
 אחר מששת אוספי השירה שפרסמה).